

Sept. 1.

34.

Vajha Szent Istvánnak, Bocskai Istványa
 Mátyás Corvinusnak Iktári Gáborja
 Hevenyen nyomokban bé hághattak volna,
 Meg volna szalonán mind sódar mind orja.
 Beh szépen kezdődik ez sæculum veled,
 Beh rutúl végződik maholnap kivüled,
 Mint vagyunk, mint leszünk, nincsen benne hired,
 Már mi csak sohajtunk s ugy emlitünk téged.
 Kátainak mérge meg evé fejedet,
 Nem száná nemzetit, sem a te igyedet,
 Örömet meghalna ugy sirat tégedet,
 De tarde fabulál, meg iván véredet.

1698.

35.

Oct. 21. Quisquis in ambigua se non accomodat Aula, omnibus
 ingeniis non habet ingenium.

Udvarban csendesen a ki akar élni,
 Sokat látni kel, de keveset szollani,
 Minden boszuságot békével szenvedni,
 S maga hivatalját igazán folytatni.

FERENCZI ZOLTÁN.

KAZINCZY FERENCZ ÉS A «NEMZETI HÁLA».

1832—1836.

A M. Tud. Akademia főtitkári hivatalának levéltárában egy iratcsomag őriztetik, mely Kazinczy adósságokkal terhelt hagyatékának rendezésére vonatkozik.

Az akadémiai eszmének Kazinczynál senki sem volt buzgóbb előkészítője Magyarországon. A «szent öreg» még megláthatta az ígérlet földét; mert még beléphetett ugyan az akademiába, mint «a történettudomány osztályában vidéki első rendes tag»,* de jóformán ő lett az első a «társaság kiholt tagjai» között is.

* Ld. necrologját Schedeltől; Névkönyv a Magyar Tudós Társaságról 1832-re, 40. lap.

A Tudós Társaság az elhunyt érdemeihez méltó buzgalmat fejtett ki azon vagyon — *lucus a non lucendo* — rendezésében, mely nemcsak a divatos francia forradalmi phrasis, hanem a szó szoros értelmében a *haza oltárára* ment áldozatul. A magyar tudósok új intézetének tagjai jóformán kivétel nélkül Kazinczy tanítványai, kik tisztában lévén a körülményekkel, tisztában voltak kötelességükkel is. Ennélfogva akademiánkat, mely tudja mi a kötelessége, a közgondolkodásba szintén a forradalom révén behatolt *nemzeti becsület* eszméje egyenesen *nemzeti hála* nyilvánítására sarkalja Kazinczy szerettei irányában.

Magát a nemzetet, tartozó kötelességére a «Romlásnak indult» hangján figyelmeztette Kölcsey, az akademiában Kazinczy fölött tartott emlékbeszédében: «gondlokodom — úgymond — a népről, mely Zrínyit az író el tudta feledni; mely Faludyt, míg élt, nem ismeré; mely Révairól hallani nem akart; mely Baróti Szabót és Virágot meg nem siratta; s mellynek kebelében az ötvenhat évet szakadatlan munka közt eltöltött Kazinczy nyomorúsággal élt és holt. Ő szép reményekre születve, sokat ígérő ifjúságot élve, hirtelen a sors által leveretett; s midőn előtte minden pálya, a literatorin kívül, bezáródék, ez egyetlen egy pályán közönségünk elvoná kezét a magát neki áldozó elől; hogy tévelyegjen elhagyatva, küzdjön nem segítve, s arca izzadását és szeme vérkönnyeit hagyja jelül kéziratain, s árva gyermekein inségét. Két rendbeli folyóírásai részvéltlenség miatt, mindjárt kezdetben, elakadtanak; nyomtatott számos művei tizenegy millió népesség közt vevőt nem leltenek; legnagyobb becsú kéziratainak nyomtatót nem talált; s halálig tartott fáradozásai jutalmát nem arathatta az országban, hol annyi idegen gazdag táplálást nyert magának. Voltak ugyan, tagadni nem fogom, kik Ő felé is részvevő keblet nyitottak, s kik életének gondjait egyes jótétekkel enyhítgeték: de a nemzet nagy írójának jótétekre szorulni nem kellene; s pillanatonként nyújtott vigasztalás hosszú kínokat nem orvosol. Ah, látam én ezen kínokat! Mert tanúja valék álmatlanul töltött éjjeleinek; tanúja valék a fájdalmas eljajdulásnak, midőn barátja vidám asztala mellett gyermekeire vissza emlékezett. Megrezzent akkor minden ideg keblemben; s véráldozatnak képzelém a szent öregget, melly a nép bűneiért utolsó hörgései közt vonaglik.»*

Kazinczy valóban nem hagyott egyebet családjára munkáinál. Sanyarú sorsban hátramaradt özvegye, ha alamizsnát nem akar elfogadni, egyedül e hányt-vetett kéziratok révén tarthatja fenn magát és gyermekeit. Felajánlja tehát férje hagyatékát az akademiának,

* A Magyar Tudós Társaság évkönyvei. I. 155.

miről a társaság akkori titoknokai így ír: «A haza 1831-ben veszté el Kazinczyt. Özvegye ajánlá a megholtak kézirati gyűjteményét az akademiának, s felküldvén címsorát, ez Bajza, Schedel és Szemere rendes tagokra bízott átnézés, s a használhatóknak, mennyire cím után ítelhetni, kijegyzése végett. Szemerét gátolván egészségi változásai a dologban részt venni: nélküle terjeszta elő két megbízott társa 1832. április 9-dikén a kis gyűlésnek tudósítást.»*

1832 április haváig azonban sok minden történt ez ügyben. Gróf Teleki József az akadémia elnöke megvigasztalta az özvegyet, hogy férje munkáit alkalmasint ki fogják nyomtatni az akadémia költségén, s úgy honorálják, a mint még magyar könyvet nem jutalmaztak. S a míg e levélváltás folyik, egy nemes emberbarát, Kazinczy régi ügyfele, gr. Dessewffy József karolja föl az özvegy és árvák ügyét. Lajstromozza, kétségkívül sok utánjárással, a család adósságait, nyomdászszal szerződik, s tervét írásba foglalva, benyújtja az akademiához. Ezen nyomban közlendő irat csupán a Tudós Társaságnak szólt ugyan, de első sorban József nádorhoz van címezve, mint a ki az 1825/7 országgyűlés XI. törvényczikkénél fogva az intézet «törvényes pártfogója» volt.

Felséges Császári Királyi Főherczeg és Nádor, Nagykegyelmességű Pártfogó, Oltalmazó! s nagy reményű Magyar Akadémia!!

Négy fiú és három árva leány szomorú szózatja, levertt özvegy anyyoknak kérelemre kulcsolt két kezeivel emelkedik egyszersmind általam, Herczagséged, a haza, a magyar nyelv, a magyar Akadémia oltalmazója felé, azon férfit maradáka sorsát ajállani, kinél honi nyelvünk elébvitelére, a közvélemény szerint nagyobb lökést még senki sem adott.

Kazinczy Ferenczről beszéllek Felséges Főherczeg! — ki özvegyének szerénysége megkért, (minekutánna az Akadémia elől-ülőjének, gróf Telekinek meg írtt okaimnál fogva a mostani közgyűlésen személyesen még nem jelenhetek) esedezném írásban mellette.

Soha-se ragadtam meg szívesebben valamelly alkalmat.

Esedezem tehát Főherczagségednél a nemzeti disz óhajtás egész lángjával, vessen részt-vevő szempillanatot Kazinczy árváinak állapotjára, és hajlítsa szív-lelkes lehelletével a magyar Akadémia természetesen hazafiai buzgalmát, egygy oly sikeres segedelemre mely az elhunytak egész életét a honi nyelv előmenetelére szánt, és még is, míglen lehell, a bal-sors csapásai alatt nyögött árnyékát édes hazánk díszével a külföld előtt megbékéltethesse.

* Kazinczy Ferencz eredeti munkái. Budán, 1836. I. kötet előszava Dr. Schedel Ferencz titoknoktól.

Hálás érzetek ömledézése közben tapasztalja ugyan most is özvegye több felette nemes hajlandóságú honfiaknak pártfogását magzatai eránt: — de, nem Ő, — hanem én, számtalan magyar szívekkel együtt, nem találhatom még ezen részletes jótéteményeket, (bár mint becüljem azokat) illendő arányban a nemzeti hálával, és az ezen hálát követendő nemzeti díszszel, egygy oly férfiúra nézve, ki fél századon keresztül, minden idejét, minden vagyoni tehetségét a honi nyelv bővítése és csinosgatása körül tett szakadatlan fáradozásai által elnyeletvén, kivált a próza minden nemeiben nyelvünket a többi már kimívelt és pallérozott európai nyelvek sorába vezérlette.

Megösmérem az Akadémia elől-ülőjének reményt nyújtó, az alaprajzra támaszkodott kinyilatkoztatását, mellyel Kazinczynak az Akadémiához minapában esedező levelet nyújtott özvegyét vigasztalja, hogy t. i. hihetőképpen által-veszi férjének hátra-hagyott nyomtatás-alá való munkáit az Akadémia; sőt illendő, és oly jutalmat fog rendelni, a millyen magyar munkákért eddig-elé szokásban nem volt. — De, nemzeti díszünket vállain hordozó Felséges Herczeg! és nagy, mély belátású Akadémia! lehatté ott szó ajándékról és bizonytalan ajándékról, hol nemzeti háláról forog-fenn a kérdés? és midőn nagy, bizonyos, tartós, véghetetlen hatású és következtésű érdem az egész haza láthatarán fénylő csillag gyanánt ragyog a már hamvadó sírja felett!?

Ime Kazinczy adósságainak, a tőke-pénzeknek hátra lévő kamataikkal együtt lajstroma :/; jó része a tőkéknek bebizonyíthatandó uzsora.

Ha hogy az I. bold. fáradhatatlan férfiú legközelebbi atyafiai gyermekes emberek nem lennének; bizonyosan nem engednék magokat senki által is megfosztatni azon díszes boldogságtól, hogy egészen fel ne fogják nevüket viselő rokonok özvegyének és gyermekeinek ügyét, vagy annak legkisebb részecskéjéről a gondoskodást akárkinek és akárkiknek is által ereszték; mert ha bár csupán a díszvágy után indulnának, — és nem, a magyar előtt oly kedves atyafiság érzelme ösvényén egyszersmind, még is lehetetlen volna nem sejdíteniek, minő fényt fog a legkésőbb jövendősnél, mind a hazára, mind jeles régi nemzetségekre Kazinczy Ferencz terjeszteni.

Azomban, nem oda megy hazánk díszére s javára született Felséges Herczeg, és érdemekkel tellyes Akadémia! óhajtásom; mintha csupán ezen válogatott gyülekezet rész-vételét kívánám a dicsőséges nemzeti hálában! — Vegyen az egész haza részt, vegyenek rokonai, vegyenek barátai, — vehessen a ki csak akar; de mennyen elő példával és pártfogással a magyar Akadémia, — ez a honi nyelv Palládioma.

Kezébe juta már az Akadémia elől-ülőjének Kazinczy Ferencz hátra-hagyott irományainak lajstroma. — A könyveké, képeké, és rézre-metszetteké még el nem készült. Ha ezeket is, valamint minden egyéb kéziratjait, szintugy azokat, mellyek már ki vannak nyomtatva; mint a még nyomtatatlanokat, a magyar Akadémia (mint birtokába menő sajátját) által-venné, és ezen utolsókból a nyomtatás-alá valókat, fundusa jövedelméből, a maga költségén, sajtó-alá úgy bocsájtaná: hogy az által-vétel napjától számlálva, 18 hónap alatt világot lássanak; könnyű lenne, (mihelyest az Akadémia tőkéjének nagy lelkű megállapítói azt nem ellenzenék,) egyszerre, gyökeresen segíteni Kazinczy Ferencz magzatain. — Ide csatlom a szép igekezetű Werfer Károly kassai kir. Akadémia könyv-nyomtatójának ajánlatját; ::: melly szerint, ha száz ívre telnék egygy-egygy akár mennyi kötetet magában foglaló példány, — öt ezer példányban minden ívet, — ötven Conv. Rftért, — és így az egészet ötezer Conv. Rftért kinyomtatná.

De, hogy, ne csak a nemzeti hálánál fogva Kazinczy Ferencz magzatairól a végső veszély bizonyosan el hártassék; hanem az Akadémiának a nyomtatásra tett költsége is nagy részint visszaforduljon; — és az, a mi nem fogna vissza-kerülni a könyvek, képek, réz-metszetek, és birtokában maradó kéziratokhoz képezt, (mellyeknek minden lepergő év becsöket nevelni szokta,) soknak ne látszassék: ötszáz aktziáknak, egygyet-egygyet negyven pengő-pénztes forinttal számítva; az egész hazából, az Akadémia számadási hivatalánál, minden szokott ellen-örség mellett, — még ez idén, utolsó juniussig, ugy kellene váltatnia: hogy minden példány árra, négy Conv. Rft pénzre szabva lévén az ötezer példányból, minden aktzia után nyolcz példány jusson az aktzia-váltónak; és így annak, a ki p. o. két aktziát váltott, — tizenhat; — négyezer Convent. frtot érő, ezer példány pedig az Akadémiának maradjon. nyomtatási költsége nagyobb részének vissza-szerzésére. — Nincs kétség, hogy e szerint, a számadási hivatal már juliussal kifizethetné a hitelezőket; és felette hihető az uzsorák tekintetiben, mellyekről fellyebb emlékeztem: hogy még fel is maradna valami az özvegy és árvái számára.

Mi kívántatik hát hogy ezen olly egygyügyű, oly természetes és még is a nemzetre a külföld előtt annyi dísz hozó javallat, (melly mind az Akadémia, mind az aktzionariusok részéről oly kicsi áldozatba kerül) sikerüljön? az: hogy Főherczegséged kegyelmessége pártfogolja, — egygy oly nagy tekintetű és lelkes test, mint a magyar Akadémia, a kinyomtatás előleges költségét magára vegye, — az aktziák iránt előadott javallatomat kegyesen elfogadni, s a hazában

minél-előbb kihirdetni méltóztassék; és még e közgyűlésen azon tagok, kiknek tetszeni fog — s azon mértékben, mint kedvök tartandja, a nemzeti hálát megkezdjék. -- Részemről három aktziát veszek: mellyeknek árrát Liedeman Sámuel régi barátom (kihez ma írtam az iránt), ha célt ér javallatom, tüstént kifizetendi.

Lehet e feltenni: hogy ötszáz aktzia (mert hiszen szintugy vehet egygyes ember többet, mint többen egygyet), ez idén junius végéig ne váltassék; — ha a kettős főváros a magyar Akademia, és ennek tagjai nyilvános hazafiui példát adnak? A honi nyelvnek végtére egész lélekkel neki buzdukt nemzet fülében, — a Tisza, s Duna két-két partjain egyformán édes-kedvesen zeng a Kazinczy név, — és minél több keserőségeket árasztottak a körülmények és emberek jobb sorsra méltó nyelvünk Átlására; annál búsabban, szívesebben és buzgóbban fogunk hozzá feltekinteni, és jobban sietni a köztünk lebegő kedves árnyéknak engesztelésére. «Exstinctus amabitur idem.»

Hány tanítványa és barátja van a már most porrá válónak az Akademia tagjai között is? mi szívesen, mi pontosan fog minden legkissebb jutalom nélkül az Akademia számadási hivatala annyi jeles ember mesterének maradéka iránt rész-vételt és hálát mutatni? már maga ez a fáradság jutalomul fog néki szolgálni.

Nem hiszem Felséges Herczeg! hogy eszem szívemtől ragadtatik; hiszen nem nagy áldozatokon feneklik felszámolásom! Én ugyan nem tartok tőle, hogy 24 példányból 23-at el ne adhassak; ha jobb nem szeretném azokat elosztogatni, s velők kedveskedni; és így az egész áldozat még ezt a szép nevet sem érdemlené, mivel csupán abból állana: hogy az aktziákat váltók, előlegesen kiadott pénzök négy ötöd része után egygy ideig várokozzanak; két ötöd részét pedig a dicsőült árnyékának, s így honi nyelvünk szeretetének, azaz: a nemzeti hálának és dísznek szánnják.

Nemzetünk józan eszére, — (melly látja: hogy oly kevésé lehet sok jó alkalmas könek megszerzése s kifaragása nélkül, akár-melly nemzetnek tartós, nagy szép templomot a halhatatlanságnak emelni; valamint honi nyelvének gazdagítása és csinosulása nélkül nemzeti dicsőséget teremteni,) — és az emberi szív legnemesebb érzeményére, a hálára alapítám felszámolásomat. Én Youngal tartok Felséges Herczeg!

He that's ungrateful, has no guilt but one:

All other crimes may pass for virtues in him.

Nevelje Főherczegséged nemzetünkben, ezt az olly igen dicső, és hasznos erényt, mellyet annyi ritka jelességű tulajdonságaival bennünk már oly gyakran táplált. — Olvastassa fel esenkedem Herczegséged-

nél, a maga elől-ülése alatt, az Akadémia köz-gyűlésében ezen alázatosan esedező leveletem. — Ne engedje, hogy csupa ajándékban, mintegy alamizna gyanánt fogadja el a nemzeti hála jutalmát a nagy következesü, és a síron keresztül csak még inkább örökösült érdem. Gondolja meg kérem Főherczegséged: hogy a hűség és háladatosság testvér-erények, mellyeknek fogyása, hahogy már egygyes emberekben is fájdalmas: annál keservesebb és valódi szerencsétlenség egy egész nemzet részéről.

Szorítottassék csak az Akadémiától veendő ajándéokra a nemzeti hála, Kazinczy Ferencz maradéka eránt, mi lesz belőlle? — a hátra lévő kamatok szaporodni fognak, a szegény özvegy és gyermekei a helyett, hogy adósságaikból kivergődjenek; még mind jobban-jobban nagyobbakba és újjakba merülnek; az uzsorási hitelezők nehezebben fognak lágyulni; a sok költség, per, baj, bú még mind inkább-inkább fog az özvegy és gyermekei feje felett torlódni; s végtére gyászos inség lepi el majd annak maradékát, a ki, kirekesztőleg szeretett honi nyelvünknek élt, holt, és még magzatai javát is annak feláldozta!

A nemzeti hála módja — mellyért esdeklek; annyi válakra oszlik fel, hogy a jóltévőkre nézve alig lesz érezhető.

Walter Scott, ki a mi időnkben, már egy kész nyelven szerzett magának literatúrai nagy érdemet nemzeténél, a nemzeti hála segédelmével még életében kivergődött adósságaiból; de Kazinczy tolla alatt fél századon keresztül maga a nyelv készült szüntelen szabadabb kifejlésre, — és ha ki nem készült is még egészen; de nagy részint néki köszönhetjük, hogy legalább már most könnyen elkészülhet; mert hígabb buzgalom kell akármit is fékezni, mint elindítani.

Főherczegségedtől és a magyar Akadémiától várja a nemzet a nagy emlékezetek mértéke elhatározását, pártfogását, és megdicsőítését.

Mindent össze-fogván: a multtat, jelent és jövődöt, bátorkodom hinni Felséges Herczeg! — és annyi, mindennémü érdemeket és érdemeseket egygyüve gyűjtő magyar Akadémia! hogy nem hibás felszámítást foglal magában javallatom, s megerősítendi talán a jövődőség állításomat, ha azt mondom: hogy sokkal kevesebb az: a mivel Kazinczy Ferencz tartozik a maga hitelezőinek; mint az: a mivel az Ő nagy adóssa, a haza néki.

Főherczegséged és a magyar Akadémia magyar lelkére kötöm Kazinczy Ferencz árnyéka, és számos maradékai életök megvigasztalását; a legmélyebb tisztelettel szünet nélkül maradván császári királyi Főherczegségednek, és a nagy reményü magyar Akadémiának — Kassa, február 24-ikén 1832. — alázatos szolgája *Gróf Desewffy József*, mk.

:/: I. sz. melléklet.

Feljegyzése

azon adósságoknak, melyek reám B. eml. férjem néhai tettes és vitézlett Kazinczy Ferencz után maradtak — inclusive február 29-ikéig 1832, az intereseket csak futólag felvéve.

Törvénytelen adósságok.

Szám	Creditorok neve	A felvett summa mennyisége	A felvétel kelésének ideje		Interesek		
			Váltóban	Rf.	kr.		
1	J.	4000	1820 utolsó júniusban	2800	—		A mennyiben már a bebizonyított uzsora miatt a királyi fiskus is bele avatkozott — realis adósságnak elfogadhatlan.
2	B.	6000	1821. 1-ső februar	3990	—		Csak = 1900 = váltó ftot kaptunk kész-pénzt ezen summára; a többit pedig nagyon felrótt vászony és gránátokban tolván ránk a creditor, — tetemesen meg csalt.
3	R.	3500	1821. 18-ik máj.	2266	15		Ebből = 630 vft volt kész-pénz, — a többi megeczetesedett borokból állott, melyekkel nagyon megkárosítván; realis adósságunk közzé nem számíthatók.
4	B.	8000	1821. 8-ik febr.	5283	45		Ezen egész summában oly rosz borokat adván a hitelező, hogy azokat félannyi áron sem adhattuk el, mint a mennyiben által-adattak; kitészik: mely tetemesen megcsallattunk, mivel csak = 1758 = vftot vehettünk ki belőlle; mert egy-hamar tenta színüvé változott.
5	F.	6642	1821. 12-ik máj.	4301	—		Ezen tőkéből csak = 524 = vftot kaptunk készpénzben — a többibe életet, bort, — és egy rosz kocsit adott a hitelező úr, — a naturalék közt kivált a borok oly rosszszak voltak, hogy a legnagyobb vesztegetések közt is alig szabadulhattunk meg azoktól, — így a capitális felinél többbe lévén megcsallattatva, — az adósság egész mennyiségét lehetetlen elesmernünk.

Szám	Creditorok neve	A felvett summa mennyisége	A felvétel kelésének ideje	Intereszek		
			Váltóban	Rf.	kr.	
6	B.	900	1802. 3-ik Apr.	535	37 ½	Ezen váltó pénzben felvett = 900 = Rftot a creditor Conv. pénzben praetendálja; azon okból, hogy ezen capitális kiegészítésére mélt. gróf Forgáts Ferencz úrnak, egy = 4000 = Conv. Rftokról szálló passivus contractusát transferálta ránk, — de a melyet soha nem incassálhattunk; erre nézve a contractust törvényesen is visszakivántuk vétetni a báró creditor által; — de ő ezt tenni nem akarván, a contractus maiglan is kezemnél vagyon; mely miatt illy tetemesen megkárosítatván; a summa mennyiségét és valóságát meg nem esmérém.
7	D.	1140	1822. 18-ik márcz.	583	9	Ezen summára nem kaptunk csak = 250 = Rftot váltóban a többi zsidó factoroknál maradt; mint-hogy a creditortól nem pénzt, hanem csak üvegeket vettek kezekhez.
<i>Törvényes adósságok.</i>						
1	Bosnyákné	3000	1816. 15-ik szept.	Ez scála alá jön		Ezt I. bold. férjemmel egygyütt vévén fel; a hitelezőné keresetét igazságosnak ösmérem.
2	Csobai Nagy András	1000	1805. novemberben	Ez is scálát kíván		Ezt férjemmel szintúgy egygyütt vévén fel; való s igazságos adósságnak lenni tökéletesen megismérem.
3	Horn Ferencz urtól	1332	1831. februáriusban	Ennek az interesse egészen <i>ki van fizetve.</i>		Ezen summát is kész pénzben vévén fel; valóságos tiszta adósságnak lenni megösmérem.

Költ Kassán. Február 23 án 1832-ben, özvegy *Kazinczy Ferenczné* született gróf Török Sophia, mk.

E jegyzék hátsó oldalán a következő sorok: «Törvénytelennek s törvényesnek vallott adósságok együtt: törvénytelen tőke 29.042 frt, kamat 18.676 frt 46 ½ r.; törvényes 5332 frt. (Summa summarum) 53.050 frt».

∴ ∴ 2. sz. melléklet.

Én alább írt I. bold. Tekintetes Kazinczy Ferencz úr nagy és szíves emlékezete méltó disztítésében, a mennyire csak töllem kitelik részt venni, legnagyobb becsületnek és nyereségnek tartván; kész vagyok azt, a mi maradványaiból kinyomtatandó léssen, azon naptól számítva, mellyen a kéz-irat kezembe kerül, egy esztendő lefolyta alatt, annyi kötetre, és oly formátumban, a mint kívántatni fog, az ide mellékelt mustra szerint, szép tiszta papiroson csinosan egy-egy ívet, ha százra telnék, egy-egy akármennyi kötetet magában foglaló példány; minden ívet öt ezer példányban, minden költséget és fáradságomat, a papirossal egygyütt bele számlálván, ötven, az az = 50 = Conv. forintért, és így az egészet 5000 Conv. forintért kinyomtatni, melynek egygyik felét a kézirat általadásával, másikat pedig a lekötött esztendő végével kapni óhajtom.

Mely alázatos ajállásom következésében, pénz kezességi szorítvány alatt is, a nagy tiszteletű magyar Akadémiával akármikor is kötetést tehetni örvendezni fogok; hozzá tévén valódi örömem kinyilatkoztatását, ha a magyar nyelv iránt roppant érdemű férfiúnak diszesítését, más nálamnál tehetősebb könyvnyomtató olcsóbb feltételek alatt elősegítheti. Kassa febr. 24-dikén 1832. *Werfer Károly*, cs. kir. priv. Typogr.

Nem telt bele egy hónap, s a nádor Dessewffy levelét tárgyalás és elintézés végett már áttette gr. Teleki Józsefhez, mint a Magyar Tudós Társaság elnökéhez. A nádornak sajátkezű aláírásával ellátott levele így szól:

Nr. 556. *Czím:* Magnifico Domino Supremo Comiti et Eru-ditæ Societatis Hungaricæ Præsidi Comiti Jos. Teleky.

Magnifice Domine Comes Supreme Comes!

Memoriale Comitis Josephi Dessewffy, tenore cujus relicta post mortem Francisci Kazinczy, debita passiva per procurandam operum ejusdem literariorum beneficio actiarum editionem depuranda proponit, Magnificæ DVestræ pro eo in adnexo transpono, ut, cum desiderata projecti hujus in publico generali conventu Eruditæ Societatis pertractatio, in obvresum præexistentium statutorum locum sortiri nequeat, idem suo modo in deliberationem sumi facere velit.

Queis in reliquo peculiari cum propensione persisto Magnificæ DVestræ — Budæ die 21. Martii, 1832 — addictissimus *Josephus Palatinus*, mpr.

A nádor ez átirata «vétetett 23. Marty, 1832»; az igazgató-tanács 1832. IV. ülésén határozott a fennforgó ügyben, melyről az itt következő, gr. Dessewffy Józsefhez intézett aláírás nélküli, de az eredetiben kétségkívül gr. Teleki József által aláírt *fogalmazat* nyújt felvilágosítást.

«Méltóságos Gróf!

Méltóságodnak, Kazinczy Ferencz hátrahagyott kéziratai dolgában Ő cs. kir. Fenségehez kegyelmes Pártfogónkhoz intézett levelét ugyan Ő cs. kir. Fensége velem közleni méltóztatott, hogy azt a T. Társaság ülésében, hova, az alapok szerint minden pénzdolog kizárólag tartozik, felvételném. A mi megtörténvén, van szerencsém Méltóságodat ezennel a nevezett ülés határozásairól tudósítani; melly szerint az igazgatóság azt nyilatkoztatja ki, hogy actiák összevételében nem foglalatoskodhatván, Nagyságod javaslatát el nem fogadhatja ugyan, reményli mind az által, hogy a társaság tagjai tehetőségök szerint hozzá fognak járulni a M. Gróf kívánatának létesítéséhez, ha t. i. még is az érdekelt úton kívánná eszközölni az elhunyt Kazinczy Ferencz maradéka megvizasztalását.

Azonban egy más javaslatról kell ez úttal Méltóságodat tudósítanom, mellyet a társaság két arra megbízott tagja nyujta be a heti üléseknek s ezek az igazgatóságnak ajánlának, melly azt előlegesen helyben is hagyta, s ítéletem szerint a legjobb mód mind az özvegynek a lehetőségig való felsegélésére, mind a literaturának öregbítésére, mit a társaságnak szüntelenül szem előtt tartania multhatatlan kötelessége, sőt egyedülös célja. A javaslat Kazinczy minden munkáinak teljes kiadását tárgyalja, ide értvén a már kijelölteket is, csak hogy az új dolgozás szerint, a mennyiben t. i. illyenek találtak. Küldöm pedig ide mellékelve Kazinczy hátra hagyott irományai közül kijegyezve azon köteteket és csomókat, mellyeket a társaság vagy kiadás, vagy — használhatás esetében — könyvtára számára megszerzés végett, arra megbízandó tagjai által megtekin tetni szükségesnek tart.

El nem mulaszthatom ez uttal annak is jelentését hogy Horatiusnak Kis által fordított s a Kazinczy által magyarosított wielandi jegyzésekkel bővített epistolás kézírata megvizsgáltatván s az igazgatóság által kiadás végett elfogadtatván: Kis János úr azt nyilatkoztatá ki, hogy az érte járandó tiszteletjutalom Kazinczy özvegyének jusson; a mi legott meg fog történni, mihelyt — elhagyván a könyv a sajtót — ívei száma tudva leszen.

Ezennel magamat szivességébe ajánlván maradok — Bécs oct. 11. 1832. — Méltóságodnak engedelmes szolgálója —»

E levél utolsó sorai szerint, Kis János úr Horatiusnak általa fordított, s Kazinczy által magyarosított Epistoláiért a tiszteletdíjat Kazinczy özvegyének engedte át; — mire nézve nem nyomhatunk el egy szerény megjegyzést.

Kis János e műve egyszer már ki volt adva, «Horatius' Leveléi Wielandnak magyarázó jegyzéseivel. Fordította Kis János. Első

kötet. Sopronyban, Sziesz maradéki' betűjével. 1811.» czím alatt, báró Prónay Sándornak ajánlva.

Némi apró javítások leszámításával, ugyanezen mű ment sajtó alá másfél évvel Kazinczy halála után, a következő czím alatt: «Horatius Levelei. Fordítá Kis János, superintendens, a' M. T. Társaság' r. tagja. Az eredeti textussal Döring szerint, s Wieland' magyarázó jegyzeteivel Kazinczy Ferencz, m. t. társasági r. tag által. Pesten, a Magyar Tudós Társaság' költségével. 1833.»

Az első kiadással összemérve, ezen második kiadásban semmi egyéb új nincs, mint a latin eredeti melléklése, és Kazinczynak, a czímben említett forrásai nyomán írt tömérdek jegyzete. Ugy hogy a honorarium inkább illette meg Kazinczyt vagy törvényes örökösait, mint Kis Jánost, kinek ennél fogva, szóban forgó ajánlata nem változtathatja meg a róla fennálló azon nézetet, mely szerint neki a liberalitás gyenge, — talán egyedülvaló gyenge oldala volt teljes életében.

A Tudós Társaságnak szintén Teleki József föntebbi levelében említett «két megbízott tagja» Bajza József és Schedel Ferencz volt, kik, Kazinczy minden munkáinak kiadására vonatkozó indokolt javaslatukat még 1832 április 9-én terjesztették az akadémiai kisgyűlés elé. E javaslat egész terjedelmében megjelent Kazinczy Eredeti Munkáinak I. kötete előtt, ezzel a megjegyzéssel: «A Tudós Társaság e nézetekhez csatlakozván, elvben elhatározá Kazinczy munkáinak kiadatását, s a kijegyzett kéziratok megvizsgálását a két tudósítóra bízta: kiknek szóbeli bővebb előadására a IV-ik nagy gyűlés, 1833. nov. 15-dikén, a következőket rendelé: *a)* Kazinczy Ferencz eredeti munkái a tudósító r. tagok, Bajza és Schedel által összeszedve, teljesen jöjenek ki a Tud. Társaság költségén, úgy, hogy 1834-től kezdve évenként egy kötet lsson világot. *b)* A nyomtatás az első kötettel induljon meg, melly a poetai munkákat foglalja magában. *c)* A fordítások közül a már megjelentek elmellőzésével, 1834-ben Sallustius s a Ciceroból fordított beszédek adassanak ki; a többiekre nézve fentartván magának a társaság a megbízott tagok véleményei bővebb kihallgatását.* *d)* Mind a két rendbeli munkák egy-egy nyomtatott íveért az elhunyt író árváinak 4 darab arany tiszteletdíj járjon.»

* «Igy adák be azok 1833. junius 3-dikán véleményeiket a magyar Régiségek és Ritkaságok II-ik kötetéről, mellyet a kis-gyűlés helybenhagyott ugyan, de kiadatását a IV-dik nagy-gyűlés fontos oknál fogva, felfüggeszteni tanácsosnak tartotta; így 1833 deczember 21. Lessing Minnája s Molière Botcsinálta doctora iránt, mellyek a Külf. Játékszín VII. és VIII-dik köteteiben jelentek meg.» Kazinczy Eredeti Munkái. I. köt. IX. X. l.

Kazinczy Eredeti Munkáinak tiszteletdíjára nézve utólagos, pótló intézkedés történt még az 1833 november havában tartott igazgatósági üléseken. «Kazinczy Ferencz hátramaradott és még nyomtatásban meg nem jelent kéziratának teljes gyűjteményben kiadása úgy rendeltetett el, hogy a tiszteletdíj, akár eredeti, akár fordított munkákért 4 arany legyen s a példányok száma mindenből 500.»¹

E határozatban főként az a kedvező Kazinczyék szempontjából, hogy a *fordított* munkákat is négy arannyal jutalmazták, holott pl. ugyanabban az ülésben ment határozatba, hogy a Tudománytárba — az akkori Budapesti Szemlébe — dolgozóknak «eredeti munkáért ívenként 8 pengő forint, fordításért 6 pengő forint» fizetessék.

Eredeti munkákért ívenként négy arany tiszteletdíj már akkoriban sem olyan jutalom, «a millyen magyar munkákért szokásban nem lett volna». Ugyancsak 1833-ban «A felsőbb analysis elemei» Győry Sándortól, szintén 500 példányban nyomtatva, valamint Jakab Istvánnak «Falusi lakodalom» című vígjátéka hasonlóan négy arany tiszteletdíjban részesült. Mind a mellett kétségtelen, hogy az akadémia, midőn az ívenkénti négy aranyat Kazinczy eredeti és fordított munkáiért megszavazta, annyit adott, a mennyi csak akkori szűkös állapotától telhetett.

Kazinczy özvegye és árvái gyámolításában nevezetes mozzanat még ez időtájban az 1836-ki nagy jutalom átengedése. Erre nézve a hivatalos akták közt ezt a jelentést találtam: «Az 1836-ban kijött magyar könyvek közül az esztendei nagy jutalom, u. m. 200 arany Kazinczy eredeti poetai munkáinak² ítéltetett s mellette dícséretet nyertek betűrend szerint: 1. Czuczor poetai munkái. 2. Fényes Elektől: Magyarországnak s hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai tekintetben, 1. köt. 3. Gaál Józseftől: Szirmai Ilona. 4. Győry Sándortól: Felsőbb analysis' elemei. 5. és 6. Jósika Miklóstól: Abafi; Zólyomi. 7. Kerekes Ferencztől: Értekezés és kitérések (a m. nyelv' ügyében). 8. Szlemenics Páltól: Fenyítő törvényszéki magyar törvény.»³

Az akademiának a nagy nyelvreformátor emléke iránti kegye-

¹ A Magyar Tudós Társaság évkönyvei. II, 57.

² Ez a belső címlapja a Bajza és Schedel szerkesztésében 1836-ban megjelent Kazinczy Eredeti Munkái I. kötetének; a II. kötet az «utazásokat» adja. Az Eredeti Munkák «Második osztálya» (Levelek) 1842- és 45-ben jelent meg három kötetben.

³ A Magyar Tudós Társaság igazgatóságának jelentése a társaság 1837-beli munkálkodásairól s pénztára mibenlétéről. Budán, 1838. 8. l.

lete ezúttal (1832—36.) nyilvánult első ízben, de meg-megújult valahányszor csak szükség volt rá. A tudósok intézete mint a nemzeti hála letéteményese szerepel ez ügyben, s nemes tisztét úgy vitte, mint az angolok nagy nemzete Walter Scott, vagy a «grande nation» Lamartine irányában. Hálája nagyságáról vonhatunk következtetést a szolgálatokra, melyeket a «szent öreg» a nemzeti nyelv kimívelésével a nemzeti ügynek tett.

BALLAGI ALADÁR.

SZINÉSZETI RELIQUIÁK.

Színművészetünk történetét kutatva, azon eredményre jutottam, hogy a régiebb, azaz circa száz év előtti magyarországi színészetre vonatkozólag aránylag sokkal több adalékot találhatunk, mint a közelebbi, azaz mintegy az ötven év előtti színi állapotok rekonstruálásához. Ezen elszomorító meggyőződés alapján hoztam évekkel ezelőtt javaslatba a még összegyűjthető és elkallódástól megmenthető újabb színi reliquiák megmentése és fenntartása céljából, a nemzeti színház kéziratárával kapcsolatosan létesítendő *színészeti muzeum* tervezetét, mi azonban nem talált viszhangra.

Az elkallódástól megmentett színészeti reliquiák közül, van szerencsém ezúttal néhány darabot bemutatni.

Az I-ső szám alatt közölt színlap azon előadás alkalmából adott ki, mely alkalommal Szigligeti Ede, még «az idő szerint: Szathmári József ingellér növendék» — 1844. évi sajátkezűleg írt *naplója* szerint — Bartháné, Megyeri és Fáncsi *előadását látva, végleg elhatározá, hogy a színi pályára lép* s másnap *felvételét kérelmezé* a nemzeti szintársulat igazgatójánál.

A II-ik számú közlemény azon budai színlapot adja, melyen Szigligeti mint kezdő színész: *először neveztetett meg szerződött és működő tagként*. Ugyancsak előbb említett naplója szerint azonban társai látván erős lámpalázát, *előadás közben kitorölték* szerepét. Ennélfogva csak harmadnapra, *azaz 22-én lépett fel tulajdonképen mint activ és beszélő színész* és pedig a III. számú színlap szerint «Montfaucon Johannában».

A IV-ik szakaszban Szigligeti 1834. évi szerepeinek sorozata foglaltatik, mely hiteles czáfolata *sokoldalúságánál* fogva azon téves köznézetnek: hogy Szigligeti «*nem volt hasznavehető*» színész.

Végül az V-ik szám alatt *Szentpéteri Zsigmondnak*, a magyar színészet halhatatlan alakjának *legutolsó levelét* mutatom be, melyet